

ЗОРАН Б. ЈЕВТОВИЋ*

Филозофски факултет

Ниш

ПРЕДРАГ Ђ. БАЈИЋ**

Факултет политичких наука

Београд

УДК 314.15:316.774(497.11)

Оригиналан научни рад

Примљен: 15.09.2016

Одобрен: 29.09.2016

Страна: 29-43

МИГРАНТСКА КРИЗА У ОГЛЕДАЛУ СРПСКЕ ДНЕВНЕ ШТАМПЕ***

Сажетак: Квантитативном и квалитативном анализом садржаја насловних страна дневних новина у Србији које су излазиле у континуитету током 2015. Године (Политика, Данас, Вечерње новости, Блиц, Курир, Информер и Ало), аутори трагају за карактеристичним ративима и обрасцима који се користе у приказивању мигрантске кризе, преваходно везане за тзв. Балканску руту. Истраживање указује на комуникацијски манихеизам у којем таблоиди форсирају сензационалистички и ксенофобични дискурс заснован на страху од придошлица, док се на другој страни акценат ставља на хуманост, најчешће у односу према мигрантима у Србији, као и кроз њихове приче. Резултати наводе на закључак о недостатку значајније улоге истраживачког новинарства, односно дубље анализе једног од актуелних проблема са којим се Србија суочава, као и да извори доминантних ставова најчешће стижу од владајућих политичких елита. Пракса показује и да површно, форматирано, сензационалистичко и спиновано представљање мигрантске кризе у дневној штампи Србије помаже ширењу стереотипа о месту миграната у друштву, али и отежава њихову стварну интеграцију у концепт грађанске заједнице који се полако назире.

Кључне речи: мигранти, дневне новине, наративи, јавни простор, религија, стереотипи, хуманост

Посматрајући савремено друштво кроз развој цивилизација лако ћемо уочити да су миграције увек представљале могућ конфликтолошки ризик, али и да су са стварањем глобалног поретка и ширењем комуникацијских мрежа постале трансрегионалне, информацијски организоване, социолошки динамичне и масовне, претећи сеобама читавих народа, култура и религија. За разлику од економских мотива карактеристичних за прошли век, последњих го-

---

* zoran.jevtovic@filfak.ni.ac.rs

** predrag.bajic@sbb.rs

*** Овај рад саопштен је на међународном научном скупу "Европске миграционе кризе 1945-2015; узроци и последице, ЦЕПТОР Центар, АндРЕВЉЕ, Србија, 31.3.-2.4. 2016.год

дина разлоге сељења становништва можемо тражити и у наметнутим конфликтима од стране водећих држава запада, пре свих САД и Велике Британије, јер је мноштво људи бежећи од псеудо „револуција“ и ратних страха безбедност почело тражити на удаљеним просторима. Криза се размахала са „арапским пролећем“ (2011.), када је права река избеглица са ширег простора Блиског истока (Сирија, Ирак, Јемен), Северне и централне Африке (Либија, Еритреја, Сомалија, Судан, Нигерија) и централне и јужне Азије (Авганистан, Пакистан, Бангладеш) кренула ка Европи у осам праваца, од којих је један од стратешки важнијих ишао преко Балкана.¹ „Демократске државе“ су се правиле да не уочавају све израженији проблем, иако је током 2013. године број избеглих лица у свету достигао 214 милиона, већ наредне године 244 милиона, а крајем 2015. премашило четврт милијарде!?

Статистика се може интерпретирати на различите начине, па податак да у укупној популацији мигранти чине само 3,3% становништва на први поглед не забрињава. Међутим, ако се зна да је у Европи њихов број преко 10 одсто разлога за размишљање има све више? На пример, посматрајући податак да ће током 2017. укупна цифра порасти за још најмање два милиона можемо ли говорити о трајнијој промени етничке и религијске структуре становништва? Тим пре што Немачка има скоро 10 милиона нових житеља исламског порекла, Француска близу осам, Шпанија преко шест милиона... Треба ли занемарити чињеницу да неконтролисани прилив економских миграната у комбинацији са све већим бројем избеглица које беже од сукоба води порасту ксенофобије у земљама у које се усељавају, али и међу другим етничким заједницама које сматрају да због тога остају без посла? У којој мери је раст тероризма у Европи последица увећавања исламског становништва и увећава ли се нетрпеливост са домаћим становништвом? Да ли исламски фундаментализам утемељењем на Старом континенту добија нову перспективу, распростирањем међу атеистичким и разочараним масама некада хришћанског становништва? На крају, да ли Немачка прихватањем првог таласа углавном, млађих, квалификованијих и финансијски обезбеђенијих миграната неопходних за очување сопственог пензијског фонда, „врућ кромпир“ сада препушта сиромашнијим чланицама Европске уније?² На то указује и податак да сиромашнији више помажу мигрантима од богатих, иако је у јавности слика другачија: шест најбогатијих држава које чине више од половине светске економије примају мање од девет одсто

---

¹ Према Фронтексу то су: западно-афричка рута; западно-медитеранска рута (која иде из земаља Магреба до Шпаније и Француске); централно - медитеранска рута (од либијских и тунижанских обала до Апенинског полуострва); рута кроз Апулију и Калабрију; западно-балканска рута (од Грчке, преко Македоније и Србије до Мађарске и Хрватске), источно-медитеранска рута (прекоморским путевима са Леванта до грчких острва, а, потом, на Балкан), и (најређе коришћена) рута преко источних граница (са постсовјетског простора) ка централним земаљама ЕУ.

² Немачки институт за економска истраживања већ је израчунао да ће миграторна јавна потрошња додатно повећати економски раст Немачке за 0,25 процената, што значи још већи приход државе. Осим ове добити, од пријема избеглица Немачка ће дугорочно имати финансијске користи, јер ако успе да их интегрише они могу да пресудно допринесу одржању животног стандарда и обезбеђивању сигурних пензија и социјалних припадности све старијег становништва.

светских избеглица, док они који и сами немају довољно преузимају терет и одговорност!³

Масовно сељење становништва Сирије, Авганистана, Ирака и других држава Блиског истока производи дубоке промене у демографској структури држава у које се уселавају, чиме се повећава шанса за ескалирањем нових сукоба. Исламска култура и религија показале су се у прошлости као чврста препрека процесу интегрисања у домицилно хришћанско окружење, али се под плаштом мултикултуралности као легитимације демократске зрелости о томе нерадо говори. Шта са државама које се налазе на рути пресељења у случају да Европа учврсти зидове и ограде већ подигнуте у Мађарској, Аустрији и неким другим земљама? Прети ли опасност да депортоване избеглице и мигранти из Немачке, Француске или скандинавских држава избегавајући повратак у земље порекла остану у земљама на граници Европске уније, ишчекујући тренутак промене мигрантске политике? Реконфигише ли се тиме и безбедносни оквир држава западног Балкана, односно да ли је јавно мњење упознато са могућим косенквенцама ако на пример, Турска незадовољна нереализованим обећањима Европске уније пропусти више од три милиона миграната смештених на њеним просторима? Постоје ли сценарији за заустављање избегличке кризе и да ли решење државе треба да траже појединачно или Европа на колективном нивоу? Питања је много, а рад који следи трага за одговором на питање о медијској слици миграната у дневној штампи Србије, са циљем да истражи постоје ли доминантни наративи и контрнаративи којима се усмерава јавно мњење и колико је развијена свест цивилног друштва о овом проблему?

Простор Србије је вековима раскрсница главних и најкраћих путева који повезују Северно и Црно море, али и западну и централну Европу с европским југоистоком и Блиским истоком, чиме геополитички добија на важности. Антрополог Јоаким Бургер (Joachim Burger), са Гутенберговог универзитета у Мајнцу недавно је у часопису „Proceedings of the National Academy of Science“ доказао да су се мигранти из подручја око Егејског мора још у каменом добу према средњој и јужној Европи кретали овом рутом, доносећи пољопривреду као нови облик производње.⁴ Савременици не оспоравају стратешки значај овог пута, али све више трагају за могућим решењима којима би се траса мигрантских кретања зауставила! Отуда истраживачи уочавају „да неке суседне државе (Мађарска, Хрватска, Македонија) и земље које су у непосредном окружењу а нису суседи (Словенија, Аустрија, Грчка) државну територију и

³ САД, Кина, Јапан, Немачка, Француска и Велика Британија домаћини су 2.1 милиона избеглица и тражилаца азила – што је 8,88 одсто од укупног светског броја. Јордан, Турска, Пакистан, Либан и Јужна Африка, као и окупирани палестинске територије дом су за више од 50 одсто светских избеглица, иако заједно чине мање од два одсто светске економије, објавила је хуманитарна организација *Oxfam*.

⁴ У раду „**Early farmers from across Europe directly descended from Neolithic Aegeans**“ од 6. јуна ове године немачки антрополог са својим тимом презентује важне доказе утемељене на генетским узорцима пољопривредних заједница у Немачкој, Мађарској и Шпанији. Упоредјујући древне геноме с онима пронађенима на налазиштима у Грчкој и северозападној Турској, они доказују да су се још у времену сакупљачко-ловачке културе велика сељења егејског становништва одвијала у два одвојена таласа - северним путем у унутрашњост континента (*Балканска рута*) и западним путем, дуж шпанске обале.

границе стављају испред безбедности људи, у овом случају избеглица, и поштовања њихових људских права“ (Бериша, Ракић, 2016, 41), што указује на могућност затварања и ригорозније контроле граница.

Иако је Балканска рута званично затворена статистика показује да је у Србији свакодневно око 4.000 миграната, већином из Авганистана и Пакистана, док је значајно мањи број из Сирије, Марока, Алжира или непосредно конфликтних подручја.⁵ Међутим, стручњаци који се баве овом темом верују да је цифра значајно већа, јер један део избеглица не жели да буде евидентиран како би свој захтев за азилом предао у некој од богатијих европских земаља, док расте број миграната који скривени по кућама и склоништима кријумчара вребају тренутак непажње како би илегалним каналима стигли до жељене дестинације. Масовно затварање граница у Европи само је подигло висину цена кријумчарења, па тако појединци за илегални прелазак границе плаћају између хиљаду и девет хиљада евра. У Србију их највише долази из правца Македоније, али није занемарљив ни број нелегалних улазака са територије Бугарске, која је чланица Европске уније,⁶ па тако ова држава има географски незахвалну позицију. При томе, са интензивирањем миграција расте број путника који Републику Србију користе као транзитну земљу, у којој се са све дужином задржавањем миграната повећавају појаве организованог криминала; међуетничких тензија и појединачних инцидената са десничарским групама и локалним становништвом! У фокусу нашег рада је комуникациони аспект извештавања српске штампе о мигрантској кризи, јер проблем који тренутно погађа Европу, секундарним дејствима лако може променити безбедносно окружење читавог региона.

Методологија

Квантитативном и квалитативном анализом садржаја седам дневних новина у Србији (*Политика*, *Данас*, *Вечерње новости*, *Блиц*, *Курир*, *Информер* и *Ало*) током 2015. године истраживане су карактеристике представљачких модела и насловних композиција коришћених у приказивању мигрантске кризе на тзв. Балканској рути (*под којом подразумевамо географску путању која повезује Грчку, Македонију, Бугарску, Србију и Хрватску, а даље Мађарску и чланице Европске уније и која је због јефтиноће, безбедности и близине најпопуларнија за мигранте из Азије и Африке*).⁷ Полазећи од схватања да медији

⁵ Државни секретар Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања *Ненад Иваншевић* изјавио је 1. септембра 2016. да „балканска рута није затворена“ и да у Србији тренутно борави 4.000 миграната.

⁶ Заједничке патроле војске и полиције према Македонији и Бугарској за само десетак дана јула 2016. године, регистровале су 81 покушај нелегалног преласка граница, у шта је било укључено 706 лица. Динамика кретања интезивнија је у вечерњим и јутарњим сатима, јер кријумчари и мигранти претпостављају да је пажња чувара граница тада слабија, при чему се користе тешко приступачни терени.

⁷ Одласци Албанаца са Косова и Метохије у западну Европу из фебруара 2015. и сличне спорадичне појаве нису део нашег интересовања, јер су то „домаће“ миграције, уобичајене за простор Европе.

већ насловним странама усмеравају информативну агенду једног друштва, приступили смо анализи дневне штампе како би понудили валидан одговор на питање њихове укључености у актуелне европске геополитичке, религијске и социјалне токове. Према стручним проценама наведене новине су најтиражнији принтани медији са важним утицајем на јавно мњење, па се може констативати како се слика о мигрантима у Србији у великој мери обликује и као резултат њиховог извештавања.⁸ У оквиру сваког броја анализиран је укупан садржај, без недељних додатака и рекламних материјала као посебних додатака. Јединицу анализе чинио је насловни блок (текст) који на било који начин, укључујући и изворе информација, обрађује теме миграција и избеглица. Између осталог, директно везане су све приче око подизања зидова, па су увек тако и третиране, док затварање границе са Хрватском може и не мора бити део изабраних наслова у зависности од тога да ли блок са насловне стране има било какве везе са избеглицама или је претворен у регионални вербални сукоб, односно у причу о односима две државе. Са друге стране, текстови о рестрицијама према странцима у Немачкој из јануара су сврстани као релевантни, јер се ту рачунају и мигранти са Блиског истока и Африке.

Приликом анализе свака насловна страна на којој су у било ком контексту поменути појмови *мигрантска криза*, *мигранти*, *азиланти* или *избеглице* са Блиског истока и Африке (које углавном, гравитирају ка Европи) рачуната је као релевантна (битно је да се та тема налази на насловној страни, а не и у колико текстова је заступљена у једном дану). Нисмо разматрали ни да ли су ове кључне речи централна или периферна тема, односно само елемент неке друге теме. Критеријум је да су споменуте или, чак, иако нису директно, да постоји наговештај да је то текст о нама битним темама и кључним речима. У узорак су укључени наднаслови, наслови, поднаслови, делови текста, фотографије и карикатуре у којима је споменута или наговештена тема миграната. Тако смо издвојили укупно 2.402 насловне стране на којима се помињу *мигрантска криза*, *мигранти*, *азиланти* или *избеглице* из Азије и Африке, а налазе се на Балканској рути. Први текст изашао је у *Вечерњим новостима* 6. јануара, под насловом: „СУДБИНЕ - Ирачки избеглички пар оставио бебу у Србији - Ако Ајмен преживи, чувајте га“, а последњи у *Информеру* 23. децембра: „ДРАМА - Већ у марту 2016. 1,2 милиона избеглица преко Србије креће у Европу!“ На 376 насловних страница током 2015. године (16 посто од укупног броја) су споменуте или наговештене мигрантска криза, мигранти, азиланти и(ли) избеглице. У оквиру тог броја налази се и девет карикатура везаних за тему истраживања (осам у *Политици* и једна у *Вечерњим новостима*).

⁸ Тираж дневне штампе у Србији је данас тешко утврдити јер издавачи не саопштавају праве податке. У овом раду користили смо резултате агенције *Research Solutions Partner* из августа 2014. Највећи број редовних читалаца имали су *Блиц* (147 хиљада), *Вечерње новости* (119 хиљада) и *Курир* (122 хиљаде), а најмање *Данас* (око 8 хиљада). Када је у питању старосна структура читалаца, млађа публика (18-24 године) највише чита најтиражнија издања, док популација старија од 55 година највише чита *Новости* и *Политику*.

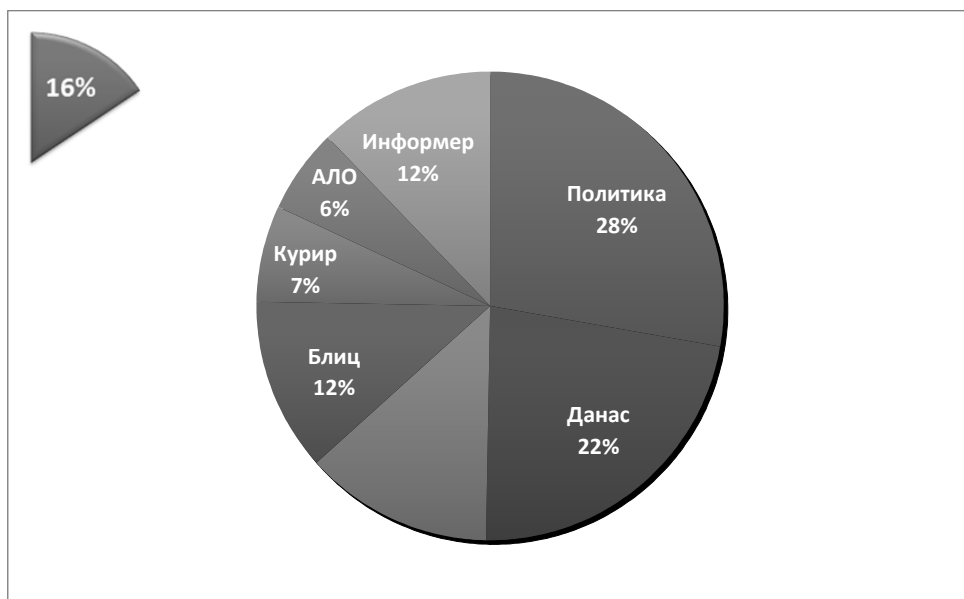

График 1: Појединачни удео дневних новина у Србији у укупно 16 процена насловних страна на којима су се нашле теме везане за мигрантску кризу, мигранте, азиланте и избеглице из Азије и Африке у 2015. години

Медијска слика о мигрантима

Друштвено-безбедносна парадигма о мигрантима и променама које уносе у свакодневно окружење заснива се медијским наративима као скуповима појава и догађаја који као циљ имају приказ одређене теме у коју мање или више желимо да верујемо.⁹ При томе, креирање насловних блокова, избор чињеница и аргумената, углава интерпретирања, интензитет објављивања и сличне технике усмеравања пажње зависе од уредничких тимова који стварност пакују у медијску истину користећи је као пропагандно оруђе. Отуда медијски садржаји нису обично пресликавање стварности, већ идеолошке интерпретације реалних збивања, прилагођене захтевима владајућег естаблишмента.

Већ површном анализом српске штампе уочавамо широк дијапазон околности и тема у којима се на насловним странама спомињу *мигрантска криза*, *мигранти*, *азиланти* и *избеглице*. Теорија и пракса светског новинарства сагласни су у оцени важности насловне структуре текста, посебно у времену када разноврсне и све бројније информације преплављују редакције. Пажњу читалаца привлачи политика Европске уније и ставови политичара и грађана;

⁹ Стивен Корман (Steven R. Corman) разликује *причу* и *наратив*, у којем причу одређује као „низ догађаја, који укључују учеснике и деловање, и који су засновани на жељи (која често потиче из конфликта) и која води до стварног или пројектованог разрешења те жеље“, док је сам наратив „систем прича које деле теме, форме и архетипове“ (Corman, 2011: 41).

кризе у региону (посебне теме су мађарски зид, хрватска блокада, али и дешавања на границама у Македонији, Бугарској и Грчкој), ставови УНХЦР-а и Црвеног крста и пригодне сервисне информације (проходност путева, недостатак хране и воде). Међу читаним насловима су и животне приче и трагедије миграната, „експертске“ анализе (има ли „спавача“ међу њима?), трговина мигрантима, криминалне радње попут шверца и издавања лажних докумената, блокаде граница или повезивања са судбином избеглица из некадашње СФРЈ. Податак да 70 одсто читалаца у новинама прочита искључиво наслове¹⁰ уверљиво говори колико је насловни блок битан за даље опредељење аудиторичума. Моћ опажања у савременом друштву све је развијенија, тако да информативан, занимљив, актуелан и вредносно нов садржај представља мамац за добродошлицу. У језгру сваког наратива крије се саопштавање различитости, па се даљим радом може проверити друштвена потреба да се мигрантска заједница процесима обликовања, селекције, презентовања и дистрибуције порука суочи са одређењем сопственог места унутар домицилне заједнице, у овом случају Србије.

Моћ наметања тема у медијима индиректно открива и центре политичке моћи, јер идеолошким филтрирањем стварности штампа пружа слику коју ће већина грађана понети у својим главама. Теоретичари су већ констатовали како „масовни медији нису више само средство помоћу којег други подсуствани, попут политичких странака шире своје поруке, него су у модерним полиархијама самостална средишта моћи у реципрочном надметању с другим средиштима моћи“ (Mancini и Swanson, према Street, 2003, 195). При томе, су превидели да новине процесима комерцијализације и приватизације губе на самосталности, заступајући интересе оних који их плаћају и од којих зависе! У посматраном периоду уочава се често негативан однос према Европској унији, посебно Хрватској и Мађарској као првим суседима и чуварима европских капија! Њихов однос ка мигрантима преовлађујуће је критички, при чему скоро да нема изузетака. На пример, *Политика* 7. априла пише: *Бугари жицом бране Европу од избеглица*, а две седмице касније још је оштрија: *Медитеран гута имигранте и савест Европе*. Оштар тон карактеристичан је и за јун, па двадесетог дана овог месеца *Политика* великим насловом тврди како *Европа неће мигранте* (Мигрантима се приступ блокира карантинским центрима на јужним прилазима ЕУ, оградавањем прилаза возу испод Ламанша, ангажовањем подморница и хеликоптера код Либије), да би у недељном броју карикатуром *Непрекинута нит цивилизације* Душана Петричића исмејала зидове који се након Кине, Варшаве, Берлина и Израела дижу у Мађарској, усред Европе!

Утицај модерне штампе није у отвореном говорењу људима шта да мисле, већ у софистицираном наметању тема, идеја и ставова о којима треба да размишљају. Усмеравање, обраћање или задржавање пажње ка одређеном проблему, догађају или личности обезбеђује подршку јавности. Када *Блиц* 22 августа пише: *Талас миграната се претвара у хуманитарну кризу - Други их туку*, *Србија помаже* јасно је да циља на невероватну способност штампе у

¹⁰ Јевтовић, З., Петровић, Р. и Арачки, З.: *Жанрови у савременом новинарству*, 2014, 56.

брзом узбуђивању масовне публике. Иако текст објашњава проблем македонске војске која је блокирала границе са Грчком, а мигранте потискивала сузавцем и шок-бомбама не дозвољавајући им пролаз ка Србији и другим државама, новинари у складу са логиком владајућих елита осуђују право државе да брани своје границе. Таблоиди брзо прихватају наметнути дискурс, па брзом промоцијом *теорије завере* циљају на повећање тиража. Тако *Курир* 24. августа великим насловним блоком: *Паклени план - Грчка и Македонија: Увалити све мигранте Србији!* подиже температуру аудиторијума, да би се логиком чопора и остали медији придружили хорском осуђивању других. На пример, *Блиц* 12. септембра пише о Злом комшији - *Орбан послао војску на границу са Србијом* – опремајући текст фотографијом на којој мађарски премијер асоцира на Хитлера!

Конфузији која је евидентна доприноси и непрецизно коришћење појмова „мигранти“ и „избеглице“. Израз мигрант је шири јер подразумева тражиоце азила и избеглице, а међу људима о којима се говори у нашем ради има и једних и других. Међутим, у пропагандном сенчењу намерно се производи друштвена дезоријентација као феномен видљив у поремећајима у друштвеном комуницирању. Аутори теорије *друштвене дезорганизације* А. Елиот и Ф. Мери¹¹ указују да јављање формализма у јавном комуницирању представља први степен дезорганизације, на који се, потом, надовезују сукобљавања, која воде до потпуног губитка друштвеног консензуса. Конфузија и страх од мигрантских колона развејавају моралну панику, тако да јавно мњење не види излаз из кризе. *Политика* 29. августа преноси поруку Европе: *Не долазите, тражите азил од куће*, а само неколико дана касније (7. септембра) великим насловом закључује: *Збуњена и подељена Европа*. У тексту се контрадикторност европских лидера доказује конкретним поступцима, па док „папа позива европске католике да отворе врата избеглицима, а у Минхену возове из Аустрије дочекују аплаузима“, пољски хејтери предлажу да Сиријце „сместе у Аушвиц“, док Никола Саркози изјављује да би требало да се „отворе прихватни центри за избеглице у северном делу Африке, Србији или у Бугарској, где би азил био одобрен или не, пре него што мигранти уђу у шенген зону“. Наведени теоритичари кризних комуникација много раније су констатовали да нејасна појмовна категорија лако може бити политизована, па тако радикалније оријентисани медији могу форсирати појам „економски мигранти“, са пропагандним тежиштима да таласи људи стижу у Европу због посла или економских бенефиција, индиректно оснажујући ксенофобију и ризик од нових сукобљавања. Представници цивилног друштва јасно истичу како означавање избеглица мигрантима није само питање лексике, већ начин „преименовања њиховог проблема и обавезе коју политичари, кроз чије земље пролазе и у њима остају, морају да реше.“¹²

¹¹ Elliott, A., Merrill, F.: *Social disorganization*. New York: Harper and Brothers, Publishers, 1961.

¹² Служба за правну заштиту Београдске канцеларије UNHCR. Зашто медији избеглице претварају у мигранте? *Цензоловка*, 13.8.2015. Доступно на: <https://www.cenzolovka.rs/iz-prveruke/zasto-mediji-izbeglice-pretvaraju-u-migrante/>. Посећено 14.9.2016.

Овде учавамо нову појаву: *трансферисани поглед на свет*, подразумевајући под њим скривену интенцију произвођача вести и информативних садржаја засновану на неумереној продукцији стереотипа и предрасуда које се укоренењу дубоко у ментално ткиво аудиторijума. У томе предњаче таблоиди, па тако *Информер* 16. септембра громогласно тврди да је на помолу: *Хуманитарна катастрофа* – а да је „Србија жртва ЕУ фашизма“, при чему нам „Мађари враћају мигранте, Хрвати прете минским пољима“! Новина блиска званичној политици Владе тврди и како „Брисел ћутке подржава политику која од Србије треба да направи логор за стотине хиљада избеглица са Блиског истока,“ чиме подстиче бојазан јавног мњења. Већ сутрадан брифовање се наставља, па ударни наслов: *Не назире се крај велике мигрантске кризе - Стиди се, Европо*, уз информацију како су „Мађари заробили и бебу стару пет дана“ док „Хрвати хансе све мигранте“ већ наелектрисану атмосферу додатно усложњава.

Уопштавање и генерализација су опасан детонатор кризних ситуација, јер се стварност интерпретира другачије од непосредних дешавања. Теоретичари истичу да је човек увек користио медије „како би означио групе или категорије предмета, истичући њихова својства као образац уопштавања“ (Милашиновић и др., 2012, 237). У савременом политичком маркетингу јавну комуникацију условљавају политички, економски, културолошки, безбедносни и други актери који из сенке утичу на медије, како би постављањем информацијске агенде (*agenda setting*), уоквиравањем (*framing*) и прајмингом (*priming*) испровоцирали одређене менталне реакције. „Управо све већа зависност штампе од оглашивача и других центара моћи, због смањења тиража у дигиталном добу и све већих трошкова израде, доводи до јачања таблоидизације и слабљења могућности продирања у срж проблема“ (Бајић, 164, 2012).

Политика 31. августа привидно „спушта лопту“, насловом: *Избеглице су људи а не врућ кромпир*, подсећајући како у региону различито реагују на придошлице – „Хрватска пала на првом испиту, враћајући Ирачане с дубровачког аеродрома, Словенија припрема 72 објекта за прихват, БиХ се нада да ће је талас мимоићи, Мађарима мало ограда, него доводе и војску на границу...“ Конструшући парадигму по којој је Србија хуманим односом ка избеглицама једина земља у окружењу која има доследно такав приступ креира се теза о регионалној доминацији, са новим парадоксом: што је њена улога у пропагирању хуманих интереса и вредности већа то је мања потреба за прибегавањем критици?¹³ Уместо да обавештавају о различитим и супротстављеним ставовима појединих држава новинари наводе само оне који потврђују слику која је у складу са политиком владајућег естаблишмента. Као последицу добијамо лаичку јавност, која је у пракси регресивна јер обесхрабрује појединца да се критички супротстави доминантном мишљењу. Стереотипизацијом се осуђују читави народи, па је тако схватљиво извештавања таблоида *АЛО* од 21. октобра, у којем се тврди како се: *Хрватски полицајци смеју док деца јаучу* или *Ку-*

¹³ Мануел Кастелс (Manuel Castells) учава како „институционализација прибегавању насиља у држави и њеним институцијама ствара контекст доминације у којем *културна производња значења* може да покаже своју ефикасност“ (2014: 32).

рира који истог дана открива: „Од Србије праве логор за избеглице“. Према теорији стереотипи су облик категоријалног мишљења „које бескрајно сложени свет чини толико једноставним да је могуће у њему се оријентисати и практично деловати“ (Стојковић, 2002, 171), али у политичком маркетингу они су средство којим се вредносно означавају читаве друштвене групе као мете пропагандног деловања. Европска тумачења мигрантске кризе нису јединствена, чак би се пре могло рећи да су хетерогена, тако да је бескрајну сложеност требало максимално поједноставити. Отуда се кроз штампу и друге медије шире предрасуде којима се пристрасно расуђује о једној страни као претњи систему.

Реторика таблоидних медија на специфичан начин хиперболизује укупну ситуацију, па појмови као што су „драма“, „надирање“, „претња“, „инвазија“, „катастрофа“, „хаос“ и слични подижу тензије и атмосферу конфликтности, иако је у стварности ситуација под контролом. Извештаји и насловни блокови одишу најавом катастрофа, карактеристично снажним речима, сензационализмом, уз осврте на пролазак сумњивих лица означених као терористи, чиме се појачава неповерење према мигрантима. Тако *Информер* 22. јуна пише о *Инвазији миграната*, *Блиц* од 11. августа упозорава: *Цела Сирија протутњаће кроз Србију*, да би *Курир* 26. августа најавио: *Крвави сценарио у Србији - Десничари спремају линч миграната*. Наравно, реторика таблоидних медија је промашена, али честом употребом запаљивих и семантички двосмислених речи укупна слика постаје знатно компликованија од стварне! Чак се и потписи за фотографију злоупотребљавају, па у синтагми *Незаустављиво: Колоне миграната хрле ка Београду (Информер)* уочавамо опасност од сукоба који „само што нису почели“. Таблоиди у Србији не маре за одговорност, па тако наслов из *Информера*, у двоброју од 22-23. августа нуди „драматично откриће“: *Цихадиста се сакрио међу избеглицама*. Треба поверовати како су новинари обавештенији од безбедносних служби којима је то посао, али пошто је кодекс професије давно склоњен на страну одговорност за узнемирење јавности изостаје!

Истражујући темпо извештавања запажамо како интензитет расте у септембру, октобру и у новембру, али и да су у два случаја: 17. септембра (када се догодио сукоб мађарских граничара и миграната на Хоргошу) и 19. септембра (блокада хрватске границе) све насловне стране имале ову тему. Најдужи низ извештавања у континуитету имала је *Политика*, која је 29 дана непрекидно говорила о мигрантима (од 2. до 30. септембра). Озбиљна штампа давала је тон приступу, па *Данас* у истом месецу од укупно 26 насловних страна чак, 24 има са мигрантима (тема је изостављена само деветог и 28. септембра). Ова новина у јавни простор предимензионирано уводи религијски фактор, па наслови *Хришћанин Виктор Орбан опет „брани Европу“* (4. септембар) или *Орбан испратио „крсташе“ на границу* (5. септембар) подстичу и друге медије да верско питање истакну у први план. *Политика* 9. септембра у насловном блоку издваја *Хришћани добродошли, за муслимане нема места*, скрећући пажњу да „свештена лица не слушају врховног поглавара нити читају Библију, већ бране Европу од ислама“. Претња новим крсташким ратом део је масовне панике којом се застрашује аудиторијум, па не чуди што се у наслову: *Хоће ли Исламска држава окренути Европу против избеглица* (16. новембра) констатује како би „исламистима добродошао сукоб између хришћана и муслимана у Европи“.

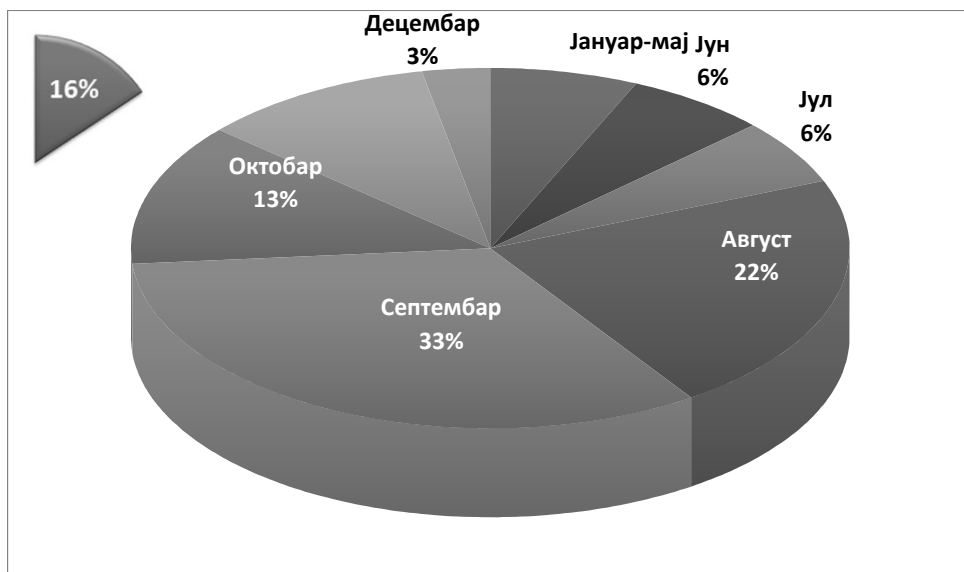

График 2: Заступљеност по месецима тема везаних за мигрантску кризу, мигранте, азиланте и избеглице из Азије и Африке у укупно 16 процената насловних страна које су имале тај садржај

Оса друштвене идентификације полако израња из садржаја српске штампе, при чему уочавамо неколико значењских конфигурација: хуманизам (Србија видљиво предњачи у поређењу са другима), космополитизам (идеолошки, политички и религијски), мултикултурализам и умрежени колективизам. Јавност се окупља и хомогенизује представама које су понекад на граници могућег, при чему се пропагандно дејство појачава манипулисањем цифрама. Тако *Информер* 23 јуна објављује *Драматично упозорење из врха државе - Милион избеглица надире ка Србији!* Узнемирење аудиторијума се оснажује тврђом о извору информације, а пошто демантија од званичних извора нема наставак кампање следи. АЛО 25. августа одржава тензије најавом *Стиже нам још 150.000 азиланата!*, да би *Информер* 7. септембра пренео наводну информацију немачке обавештајне службе: *У Европу ће, преко Србије, ући чак 1.500.000 избеглица.* Лицитирању нема краја, при чему предњаче таблоиди! *Информер* крајем истог месеца тврди - *Није крај, криза тек почиње*, саопштавајући у поднаслову како: *Јоханес Хан упозорава - Из Либана стиже 1.100.000 избеглица!* Развијајући страх и сумњу, тиражне и врло јефтине новине подстичу емоције, потребе, навике и мисли читалаца, који у паници већ разматрају могуће сценарије даљих дешавања. У теорији је познато да „када пропагандиста упозорава јавност да ће доћи до катастрофе уколико се не предузме одређена акција, он користи технику застрашивања. Играјући на карту дубоко укорењених страхова, онај који упражњава ову технику нада се да ће преусмерити пажњу са вредности одређеног предлога на кораке који ће довести до смањења страха“ (Барбуловић и др. 2004, 47). Етичке и професионалне норме

се заборављају, циљ је постићи што више продатих примерака, па се у истом духу 23. децембра најављују очекивања: *Драма - Већ у марту 2016. 1,2 милиона избеглица преко Србије креће ка Европи?*

Медији кроз агенду одређених садржаја промовишу друштвено пожељне обрасце, при чему је ум појединаца окренут ка темама које су у њиховом фокусу. Медијска присутност данас је важнија но икада, јер се према све прихваћенијем схватању догађај није ни десио ако га медији нису регистровали (забележили). “Перцепција и улога човека у медијски фетишизованом и поствареном свету постала је другчија и битно измењена, тако да и сама његова појава у медијским садржајима постаје ознака или чак бренд”.¹⁴ За овај рад веома је важна и категорију *одсутност* (оног што је невидљиво, чега нема или је спорадично заступљено), јер се кроз њу индиректно може тумачити однос моћи унутар друштвене заједнице. На пример, у периоду када се највише писало о мигрантима одвијали су се преговори у Бриселу и потписана четири споразума са представницима самозване државе Косово, покренуто је и питање нових избора, док је у јавност процурио снимак састанака актуелног министра спољних послова и компромитованог лица са криминалним досијеом. Комбинацијом *присутности* и *одсутности* лако се стварају стереотипи као доминантне неосноване представе о некој друштвеној групи. Унапред тематизујући појаве, догађаје и процесе медији директно утичу на понашање јавности, ширећи димензије пропагандног утицања и на друге области. Отуда у транзиционим друштвима посебна брига за променом претходне свести, по цену бруталног раскида са традицијом и етаблираним естетско-етичким вредностима! Информација постаје роба, а на суровом медијском тржишту царују интереси. Уосталом, истакнути амерички теоретичари, Шујмекер и Рис давно су уочили: „контрола се врши преко финансирања. Тамо где је држава власник, контрола је директна. Тамо где су медији, углавном, у приватном власништву, контрола се врши путем закона, уредби, дозвола, пореза и другим индиректним методама идеолошког усмерења“ (1991, 146).

У овом истраживању одређену пажњу посветили смо гласовима и изворима информација, односно ауторитетима који саопштавају податке, ставове, идеје, вредности, поруке. То је код штампе посебно важно јер је код слабије образоване публике врло важно КО говори, односно да ли иза особе стоји ауторитет функције, власти или других центара моћи. Маса се увек лакше предаје ауторитетима које им намећу медији, тако да компетентност гласова има велику улогу у стварању матрице вредности. У анализираној штампи издвојиле су се две личности: немачка канцеларка Ангела Меркел и српски премијер Александар Вучић. Високо позиционирана политичарка Европске уније у среду 4. новембра појавила се на насловним странама шест од седам новина: АЛО је објавио - *Црна прогноза Ангеле Меркел - Могућ је нови рат на Балкану*; Блиц: *Драматично упозорење Ангеле Меркел - Рат на Балкану ако затворимо границе*; Информер: *Ангела Меркел упозорава - Биће рата на Балкану ако Немачка затвори границе за избеглице!*; Курир: *Последице мигрантске кризе -*

¹⁴ Вуксановић Дивна, (2007): *Филозофија медија*, Чигоја штампа, Београд, стр.79.

Меркелова: Балкану прети рат; Политика: *Меркелова: Ако Немачка затвори границе - избиће рат на Балкану*, и Вечерње новости: *Шокантно упозорење Ангеле Меркел - Уколико затворимо границе, ето рата на Балкану!* У другом случају, шест од седам дневних новина дало је публицитет сусрету Александра Вучића са мигрантима, при чему је интересантна комбинација визуелно-наративног приступа. На пример, тог 20. августа таблоиди су се опредељивали да говором фотографија укажу на присност премијера са избеглицама, па *АЛО*, *Блиц*, *Вечерње новости* и *Информер* објављују дирљив тренутак у којем премијер грли малишане избегле из страха сиријског рата. Добро одабрана фотографија разоткрива мисаону структуру поруке коју нуди редакција, желећи да читаоцу да више од обичног текста. Она информише, али и сугерише ставове политички најмоћнијег човека Србије, као и опредељење владе око мигрантске кризе! Озбиљна штампа има шири приступ: *Данас*: „Председник Владе обишао мигранте на Аутобуској страници у Београду - Вучић: Правићемо прихватни центар (уз фотографију како разговара са децом), а *Политика*: „Премијер Србије са мигрантима у Београду - Ако Европа помогне, хвала. Ако не, опет хвала“. Овде учачамо опредељење владе, односно њеног премијера да стратешком комуникацијом обавештава грађане о акцијама које предузима у вези са великим приливом миграната, али и подизања спремности и свести о опасностима ако би се они трајно задржали на овим просторима. Циљ је да се спрече и уклоне дезинформације, па јавним обиласком премијер кроз ефикасан контранаратив ставља акценат на емоционални учинак код циљних група. У пракси, „потребно је и да се смањи јаз између онога што влада ради и онога што говори да ће радити“. (Brigs, Feve, 2013:7)

Привлачење публице најлакше се постиже топлим и људским причама о необичним судбинама и личностима, заплетима и срећним исходима. Пажња се брзо осваја када се штампа обраћа срцу, а не разуму, при чему је комбинација са фотографијом гарантовани утицај у аудиторијуму! Дирљива фотографија српског полицајца који у наручју мазе сиријског дечака дирнула је читав свет, шаљући поруку о једној другачијој и бољој Србији. Таблоиди су први уочили овај догађај, па *АЛО* 10. и 11. септембра под насловом „Ово је Србија!“ објављује слику полицајца Реџепа Арифџија који каже „„Овако бих мазео и свог сина да га имам“. Емоционална агитација је омиљена техника сваког пропагандисте, па није чудно што и остале новине значајан простор уступају овој теми, при чему неки и овај догађај користе да другима читају лекцију. На пример, *Блиц* 11. септембра констатујући како „читав свет хвали Србију“ у гро-плану истиче „Дирљиве слике односа државе и грађана Србије према избеглицама“ које „разбијају негативне предрасуде о нама стваране од деведесетих“, али истовремено објављује и фотографију са потписом: *Срамота: Мађари са маскама дочекују мигранте*. У сенци великих прича са много мање пажње провукао се податак да је фотографију направила новинарка *Би-Би-Сија*, видећи полицајца ангажованог на прихвату избеглица како носи дечака Амира (*Политика*, 11 септембра).

Закључна разматрања

Резултати истраживања показују да су штампани медији који извештавају о дубини промена које мигрантска криза доноси Србији међусобно подељени. О овој теми је континуирано свих 12 месеци извештавала *Политика*, док су *Вечерње новости* уступиле нешто мање простора (писале током 11 месеци, мај био изузетак). Међутим, количина текстова и насловних блокова којима се привлачила пажња читалаца није и мерило квалитета информисања. Тако *Данас* има више насловних страна од *Вечерњих новости*, иако о мигрантима није писао у јануару, марту и мају. И *Информер* је имао бар по једном ову тему на насловној страни током девет месеци (без јануара, марта и априла). Занимљиво је и да су *Ало* и *Блиц* први пут на насловним странама ове теме почели да објављују у јуну. Дихотомија међу таблоидном и озбиљном штампом је веома присутна, па највећи део користи сензационалистички и ксенофобични дискурс заснован на страху од придошлица и тези о планској исламизацији Европе, док контранаратив форсира хуманитарну димензију катастрофе, бригу о другом и поштовање људских права.

Иако је штампа у кризи можемо констатовати да је њена улога у форсирању одређених слика и даље значајна. Допадљива порука о хуманости и напорима које улаже српска влада са својим руководством како би некако смирила тензије и помогла избеглицама на Балканској рути све лакше налази пут ка циљу, тако да кампања интензивирана крајем прошле године представља резултат прецизно усмерене и каналисане медијске енергије. Стварање стереотипа о опасностима од миграната није опасно само по себи, али потпомогнуто негативним предрасудама (прикривени терористи или економски мигранти) води реалној дискриминацији, са опасним поделама у јавном мњењу и растом десничарских оријентација. Отуда можемо констатовати како је мигрантска заједница у Србији добро прихваћена, више као страдалник на пропутовању ка замишљеном циљу, а мање као група која би требала да се трајно integriше на овим просторима!

Литература:

1. Bajić, P.: Život ili smrt štampanih medija - izazovi digitalnog doba, *CM*, časopis za upravljanje komuniciranjem, Centar za usmeravanje komunikacija, Novi Sad i Fakultet političkih nauka, Beograd, br. 24, god. VII, 2012.
2. Barbulović, S., Jevtović, Z., Popović, M. i Lakićević, R. (2004): *Amnezija javnosti – od propagande do terorizma*, monografija, koautor), Samizdat i “Grafokomerc”, Beograd.
3. Beriša, H. i Rakić, M.: Migrantska kriza – studija slučaja Republike Srbije, *Kultura polisa*, časopis za negovanje demokratske političke kulture, Institutu za evropske studije, Beograd i Kultura – Poliss, Novi Sad, br. 28, god. XII, 2015.
4. Briggs, R., Feve, S. (2013): *Review of Programs to Counter Narratives of Violent Extremism: What Works and What Are the Implications for Government?*, Institute for Strategic Dialogue, commissioned by Public Safety Canada.

5. Vuksanović D. (2007): *Filozofija medija*, Čigoja štampa, Beograd.
6. Jevtović, Z., Petrović, R. i Aracki, Z. (2014): *Žanrovi u savremenom novinarstvu*, Jasen, Beograd.
7. Kastels, M. (2014): *Moć komunikacija*, Klio, Beograd.
8. Street, J. (2003): *Masovni mediji, politika i demokracija*, Alinea, Zagreb.
9. Elliott, A., Merrill, F. (1961): *Social disorganizatio*, Harper and Brothers, Publishers, New York.
10. Stojković, B.(2002): *Identitet i komunikacija*, Čigoja, Beograd.
11. Milašinović, S., Jevtović, Z., Despotović, Lj. (2012): *Politika, mediji, bezbednost*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
12. Halverson, J., Goodall, H. L., Jr., & Corman, S. C., (2011): *Master Narratives of Islamist Extremism*. Palgrave/Macmillan. Expected publication date 12/2010.
13. Shoemaker, P. J. and Reese, S. D. (1991): *Mediating the message: Theories of influences on mass media content*, Logman, New York

THE MIGRANT CRISIS IN THE MIRROR OF SERBIAN DAILY PRESS

Summary: By using quantitative and qualitative content analysis, authors have done research of typical narratives and forms that were used in representation of the migrant crisis, primarily related to the Balkan route, on the covers of Serbian daily newspapers (Politika, Danas, Večernje novosti, Blic, Kurir, Alo and Informer) in year 2015. The research indicates prevailing communicative manichanism characterised, on the one hand, with prevailing of sensationalist and xenophobic discourses based on the fear of newcomers; on the other hand, discourses emphasize the humanity, mostly in treatment of migrants in Serbia, as well as through their individual lifestories. As the main results, research points at the absence of wider role of investigative journalism, deeper analysis of the current problems that Serbia is facing, combined with the fact that sources of dominant attitudes usually come from the ruling political elite. Practice shows that superficial, formatted, sensationalist and spinned presentation of migrant crisis in the Serbian daily newspapers provide the soil to spread the stereotypes about the place of migrants in society, so it thus makes significant obstacles to their integration into the concept of civic community.

Key words: migrants, daily newspapers, narratives, public space, religion, stereotypes, humanity